

Možnost 159

© Sh 2023

Porozumět jinakosti

podzim 2023
(Sh)

Obsah:	
Symbol bohatství	3
Svět má duchovní povahu	9
Přiléhavá řeč	11
Chvála panenské knihy	14
Chvála místa	15
Chvála změny	17
Chvála metakultury	19
Poplašený koutek	22
Příloha:	25
Nejde o cosi mimo žánry	27
Dát zaznít hlasu	30

Symbolem bohatství je náruč, nikoli truhlice.

„Vědět“ a „znát“ je úplně něco jiného – jak to popsat, aby nešlo jen o vymezení rozdílu, ale šlo o porozumění tomu, o co jde v různých?

Porozumět jinakosti.

Jak můžeme rozumět sami sobě na pozadí světa, když nerozumíme světu?
Jak můžeme rozumět sami sobě, když se chováme, jako by byl svět černobílý?
Když si myslíme, že stačí měřit, vážit, vymezovat rozdíly a odlišnosti?

Copak se můžeme ptát na to, v čem se liší truhlice a náruč?

Svět má duchovní povahu
Jenže.

Svět má duchovní povahu. Čím méně žijeme duchovně, tím víc se se světem mýjíme.
Svět má duchovní povahu. Jak může dopadnout kultura, ve které se lidé snaží to popřít,
nevidět?

Sokrates řekl: „Jsem vědoucí proto, že bolestně nevím.“ Tím je možné se nechat vést!

Věty, které něco ve světě „konstatují“, jsou jen torza. Jejich druhou polovinu tvoří
prázdná, zaplněná důvěrou, světskou sestrou víry.

Upsal jsem se světu. Je to babylonské?
Kdysi jsem řekl, že mám všechny lidi rád, jen každého jinak. Ale kdo si má všechny
pamatovat?

Svět má duchovní povahu.

Jenže lidé už to neumí vyslovit, vytlačují takové myšlenky z řeči.

„Svět má duchovní povahu“ a „Svět má materiální (měřitelnou) povahu“: dvě věty, které si neodporují, ačkoli jedna zdánlivě vylučuje druhou. Nedají se vyslovit najednou, i když svět je jen jeden. Sjednotit tyto věty nelze ani vznešeným slovem „komplementarita“ nebo „zároveň“. Každý to zná: chci-li změřit vlnu, nezměřím částici – a naopak.

Chci-li mluvit o duchovní povaze světa, mohu zapomenout na to, že bych zároveň cokoli měřil a myslel si, že to „funguje“.

Měřím-li a zajímám-li se o procesy a přemýšlím o mechanismech a funkcích, jeví se věta o duchovní povaze světa jako „prázdna“.

A přesto tyto věty píšu vedle sebe. Přesto jeden svět. Ale nejde mi o poznatky, které jsou zformovány jako soustavy termínů. Jde mi o vhledy, které patří k meta-kultuře.

V meta-kultuře jde pronést obě tyto věty, říci, že jsou neoddělitelné.

Můžeme se zabývat významy, které lze nahlédnout a které postihují svět, jaký je v plnosti; umožňují blízkost světa a dění, které se mě (nás) týká.

Žádné „zároveň“. Nelze vše ve světě jen tak „smíchat“. Zato smích – to ano, ten je tu na místě!

Smát se člověk může, a hrát si s řečí, s tím, co nabízí, to je jeden z dobrých klíčů k porozumění světu v celku, k meta-kultuře.

Neptáme se na příčiny, hledáme, odkrýváme osvětlující souvislosti.

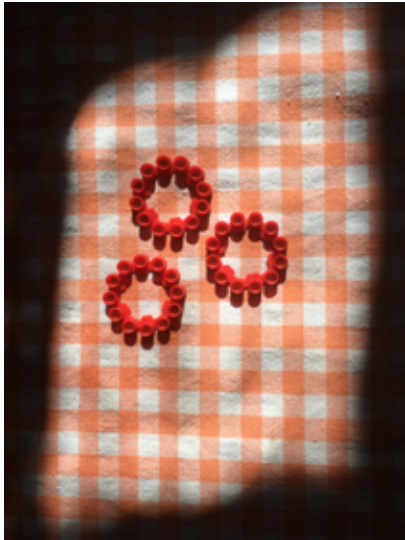
Můžeme mít víru, která hory přenáší, obrací statistiku vniveč, prolamuje kauzalitu a je doprovázena zázraky – ale musíme se zbavit svého chtění, chtění přenášet hory, obracet statistiku vniveč, prolamovat kauzalitu ...

Lehké čtení? To, co mě vtahuje do děje a obrazů světa tak, abych se nemusel zamýšlet, abych nemusel cosi sám řešit, abych nebyl vytržen ze svého zabezpečeného pohodlí... Tedy něco zhola zbytečného?
A přesto si rád občas něco takového přečtu.

Hledáme vhodnější slova.

Slova nám otevírají významy, slova „oslovují“. Ale někdy jsme po čase nespokojeni s tím, co nás oslovilo, hledáme pro to, co má význam, lepší, vhodnější slova. Slova, která jsme sami použili a která nám otevřela nějaké poznání, už nám „nestačí“. Co je za nimi, že to poznáme?

Řeč by měla být přiléhavá.
Přiléhavá ke světu.
A někdy přiléhají, naléhají slova, která zaslechneme:
přiléhají k nám samým.

Chvála panenské knihy

V sedmdesátých a začátkem osmdesátých letech jsem kupoval knížky, které vydával Josef Florian.

Měl jsem známé v antikvariátech, jinak se to koupit nedalo, a neměl jsem nouzi.

A tak mi (a potom nám, když jsem se oženil) přibývaly police: Dobré dílo, Archy, Nova et vetera atd. A protože jsem měl čas, zejména pak v maringotce, hodně jsem je i četl. A jedna věc mě zarazila. Byly to dost často nerozřezané knihy. „Také řezete do svých přátel?“ – to byl v jednu dobu dobrý pozdrav – s odkazem na tehdy běžný slogan, že je kniha je dobrý přítel.

V knihách, vydávaných později, se již běžně blok ořezával, a tak se na první pohled nepozná, zdali byla ta nebo ona kniha čtena, ale přeci jen, člověk „ví“, když otevírá knihu a ona jen lehce, panensky zapraská ve hřbetu. A tímhle způsobem jsem otevíral knihy z jakéhosi konvolutu – všechny byly vydány Škvoreckými v exilu.

Kupovali je ti, kdo Škvoreckého podporovali, předplatili si jeho produkci – podobně jako kdysi podporovatelé Florianových vydavatelských počinů. A já je chválím.

Chválím všechny ty, kdo si objednávali a kupovali knihy, které pak nečetli – protože umožnili mně a mnohým dalším, aby tyto knihy četli po mnoha letech, desetiletích.

A někteří přátelé si kupují mé knihy, které možná nečtou, a já doufám (aniž bych se chtěl s Florianem nebo Škvoreckým srovnávat), že se mohou někdy dostat, praskajíce ve hřbetu, k těm, kdo tak budou mít příležitost k nečekanému, vlídnému setkání.

Chvála místa

Vždycky mě zajímalo „místo“, jak je možné, že chodíme z místa na místo, to je zcela protikladné k tomu, co mě učili ve škole, že neustále procházíme místy, která jsou jedno od druhého skoro neznatelně oddělena, a jejich součtem je „dráha“, kterou urazíme. Už ve škole jsem věděl, že se tu pletou dohromady dvě zcela rozdílné věci. A to jsem ještě nevěděl nic o pokusu zmocnit se kontinuity míst skrze limitu. Také proto jsem jednou, ještě na prvním stupni, šel za tátou a ptal se ho, proč je při cestě z jednoho místa do druhého třeba překonat tak velkou vzdálenost. Již jsem o tom opakovaně psal, protože mne to zajímá dodnes.

Místo je člověk, kde se člověk zastaví – třeba i jen mentálně. Kde se zastaví a ví, že je tam, právě tam a ne jinde. Aby to místo poznal, musí se zastavit, poohlédnout, podívat se zpátky a vyjasnit si, kam dál. Místo pro mne vždycky bylo a je nositelem tajemství. Celá věda zabývající se světem jako by se mýjela mým zájmem o místo. Ale aby se to nepletlo: nemyslím slovo, kde něco je „místo“ něčeho jiného tak, že to nahrazuje. To je zcela jiný význam. Místo nemůže být jen tak „místo“ nějakého jiného místa, nahradit ho. Místo dokonce může zaniknout, tak jako obce tam, kde jsou dnes povrchové doly, ale stejně tu zůstává vzpomínka na takové místo, která může být tak plodná a bohatá, že se až člověk diví. Někteří exulanti popisovali ve svých knihách konkrétní místa tak barvitě a přesně, že by to nedokázal ten, kdo právě zavřel dveře, před kterými na tomto místě stál.

Četl jsem už mnoho chytrých knih, které se tak či onak týkaly místa, ale zpravidla to sklouzlo do všelijakého uvažování o lokálnosti, ale mě nezajímá lokálnost v protikladu k universalitě. Ano, můžeme přijmout onu abstrakci a pohybovat se po trajektoriích mezi ne-místy, můžeme žít bez toho, abychom nějaké místo zaujali, abychom právě tady zaujali nějaký postoj, vnímali to, co je autentické a příslušné jen tomuto „tady a teď“. Protože místo je setkáním mne a tady. Setkání, které je pro mne nenahraditelně „nyní“, nebo bylo „někdy“, možná kdysi, ale stále je svým způsobem „mám“, protože se stalo součástí mne samého.

Chtěl bych žít ve světě, ve kterém nebude tak nutné se zabývat trajektoriemi, funkcemi, vztažnými soustavami a podobnými abstrakty – a ve kterém bude možné se na nějakém místě setkat. Protože setkání je spojeno s místem. A je to cosi nenahraditelného – a lidé se s druhými stále více míjejí.

Chvála změny

Každá změna by měla mít nějaký rámec, ale již od dětství jsem věděl, že zásadní je porozumět tomu, co je to změna rámců. Došlo k tomu snadno – žil jsem v krásně zabezpečeném světě, který mi poskytovali dospělí v mém okolí – rodina, především strejdové (skuteční) a přátelé rodičů. Vůbec bych si to neuvědomoval, kdyby se to celé nesypalo. Sesypalo se to v několika dnech, kdy nám pod okny jezdily tanky a najednou bylo všechno jinak, byli tu cizí vojáci a já si zcela dramaticky uvědomoval, že jedna moje životní etapa skončila, protože se mi rozpadl zdánlivě nezpochybnitelný rámec, který mi doposud garantovali dospělí. Diskutovali, přeli se, chovali se zmateně. Najednou jsem věděl, že se na ně nemohu spolehnout, resp. že míra, v jaké jsem na nich závislý a ve které mi budou moci vytvářet nějaký „rámec“, se bude jen zmenšovat. Bylo mi jedenáct.

A od té doby jsem se v tom občas trochu (a nebo hodně) „plácal“, ale postupně jsem si nacházel vlastní orientaci. To bylo dobré, a to je první příležitost k vyslovení chvály: nechválím to, že sem přijeli vojáci Varšavské smlouvy, a nechválím, že nám velký rudý bratr dal najevo, kam patříme. Chválím to, že jsem tuhle změnu mohl (a musel) skousnout a nějak se s ní vyrovnat včas.

Bylo to o pár let později, když jsem začal uvažovat o povaze změny – změna nás do jisté míry ohrožuje, ale vždy také přináší něco nového, nové příležitosti. Jen člověk nesmí být naivní, nesmí naletět. Snad proto jsem na rozdíl od mnohých mých kamarádů nenaletěl, když přišla změna na přelomu roku 1989 a 1990.

Ale proč píšu chválu změny? Přinášely ty tanky také něco dobrého? Kdo by to mohl tvrdit? Protože je snadné usilovat o změnu a jinou změnu hanět, ale každá změna vede k tomu, že se uvolní nějaká energie, která může být využita a nebo zneužita, a bráníme-li ve změně, může se nashromažďovat energie, ve své povaze destruktivní, může vznikne stav, který je „mrtvý“, zabraňuje aktivitě a skutečnému životu. Změnu bychom neměli hodnotit a rozhodně ne prvoplánově, změnu, pokud přijde, bychom měli přijmout, ne na ni to nebo ono „svádět“.

Změny přicházejí a je důležité vidět, v čem jsou příležitostí, v čem přinášejí nový počátek. Po změně je třeba vytvářet si nové rámce pro porozumění skutečnosti, která nastala, lidé mohou nově hledat svoje místo na světě – zejména tam, kde by na to jinak neměli sílu. Každá změna nás znovu staví před příležitost obstát nebo selhat. Že to zpravidla nedopadá nejlépe? Že si všímáme především tragických aspektů, které změna přinesla, nepohodlí, obtíží?

„Každá změna je vždy jen k horšímu,“ můžeme slyšet docela často, zejména od těch, kdo jsou resignovaní. Ano, téměř vždy jde ukázat na jakékoli změně negativa, vždy se změnou cosi končí. To ale nijak nesnižuje její význam.

Změna budiž pochválena, i když zpravidla není snadné rozpoznat, v čem je pro nás příležitostí.

Chvála metakultury

Nikoho nepřekvapuje, nikomu to nepřijde zvláštní, že si evropské myšlení přisvojilo výsadní pozici „nad kulturami“ (v množném čísle). Ale co je to za objektivitu? Na čem je tato univerzalita založena? Vidím tuto skutečnost, ale vidím druhou stranu této mince: není udržitelná bez odkazu mimo kulturu vůbec.

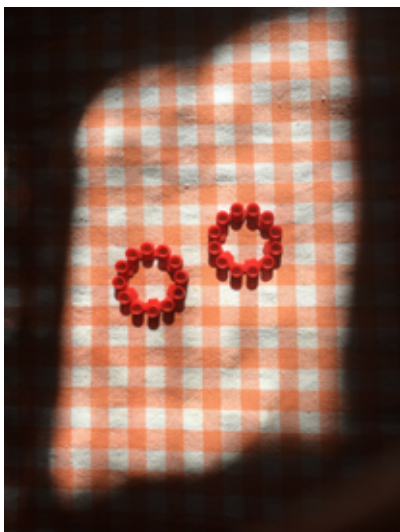
Kulturu, které je „obecná“, nelze myslet bez přesahu, který tak či onak nahlížíme. Stojíme-li nad kulturami, pak jediné proto, že máme k dispozici nějaký odkaz na „meta-kulturu“. Nemůžeme být „jen tak“ uvnitř, aniž bychom měli možnost nahlížet „celek“.

Již před mnoha desetiletími jsem přišel s tématem „milé metafyziky“, předpokládal jsem, že kombinace slov „milá“ a „metafyzika“ je dostatečně vypovídající. Ale stále znovu a znovu se setkávám s otázkou, na čem svou „milou metafyziku“ „stavím“, jaký má racionální základ. Je to jednoduché. Milá metafyzika je meta-kulturní: stojíme přeci v sebereflexi nad tím, jak sami kulturně žijeme. A kultura, která ve své sebereflexi ztrácí prostor pro porozumění tomu, co ji přesahuje, degeneruje, vyprazdňuje se, rozpadá se její pojivo.

Výsadní pozice evropské kultury „nad kulturami“ se bez přesahu (bez vztahu k tomu, co nás přesahuje) stává postupně jen hegemonií rozplizlé, hodnotově upadlé reálné moci s ambicí světovlády. Nereálnou ambicí. Bohužel jsme toho svědky.

Mluví se o „konci pax americana?“ Jak by ne. Univerzalitu nelze držet jen silou mocenských (vojenských a ekonomických) nástrojů. Jsem ale optimista – mluvilo už se o leccčems, ale Duch vane, kudy chce. A každý z nás může kdykoli říci: „No, devil.“

Docela přirozeně se ptáme „co se světem?“, a občas nevíme, co sami se sebou. Jen si neuvědomujeme, že jde o totéž: hledáme, čeho se držet mimo kulturu, mimo to vše, co se okolo nás „děje“, co se proměňuje. Kde se zakotvit, čeho se držet? Přesahu, nesporné skutečnosti toho, že nejsme ve světě (a v kultuře) „ztraceni“. Právě tím se lišíme od těch, kdo žili nebo žijí v té nebo oné „kultuře“. Naším tématem je svět a otázka, co sami se sebou – a to je důkaz naší zakotvenosti v meta-kultuře, problémové zakotvenosti, jistě. Ale kotva je to dobrá. Drží.

Poplašený koutek

(Pane) dej, abych byl otevřen tomu, co mi nabízíš, abych nejel v zaběhlých kolejkách, ale vždy byl připraven naslouchat hlasu, který mne vede k tomu, co je nečekané. Ale zůstal přítom racionální a komunikativní. Dej, abych se v pravý čas nechal poplašit, vyvést z míry, abych nebyl tím, kdo je si jistý čímkoli: sám sebou, světem.

Chtěl jsem dát na aukro nabídku:

Prodám krabičku pěti zásobníků do dvanáctiranového poplašňáku, vhodné pro country festivaly a jiné slavnosti.

Nemám totiž správné zařízení, dvanáctiranný poplašňák, pistoli, která dělá lidi poplašené, ale nestřílí.

Pak jsem si řekl, že lepší bude dar: dám je tomu, kdo se jako první přihlásí, jen bude muset slíbit, že bude střílet pro radost a poplašení druhých. A pochopitelně přítom nebude na někoho mířit, nebude startovat žádný závod, ani plašit ptáky. Tohle je možná koutek pro poplašňáky, vidím jich okolo sebe dost, chvála poplašňákům i poplašeným, není nad to být poplašen, ale jen chvíli a v pravý čas. Kdo by neznal písničku o panském pacholku s poplašňákem?

Nejhorší jsou ti, kdo sebe a své jednání berou moc vážně – i se střílením. Neumí si vystřelit sami ze sebe – jen tak; zazní to, jako když padne facka na sále.

„Tuhle jsem o tom přemýšlela. Je to dobrý.“

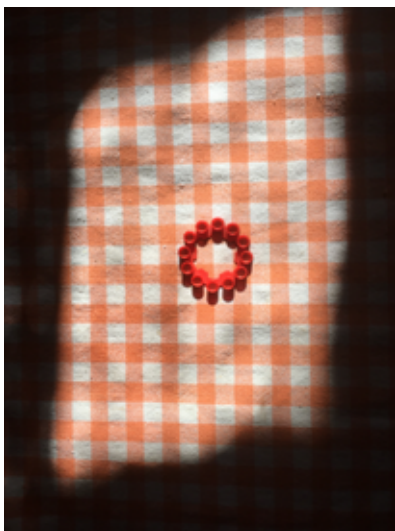
Tohle mi řekla moje milá žena. Ona je pro mne vůbec zdrojem inspirace. Přemýšlela „tuhle“, bylo to spojeno s nějakým minulým „ted“, ale dobrý je to tak nějak „obecně“.

Proč neřekla „a zdálo se mi to dobrý“, jak by řekl kde kdo? Protože nešlo o sny – o to, co se nám nějak „jeví“. Jde o to, jak porozumíme tomu, co se nám honí hlavou. Řekla to správně.

Mně se také občas něco honí hlavou, nevím tak úplně přesně proč. Je to dobrý. Někdy to vypadá, že je to „blbý“, ale jindy se člověk zapřemýšlí a vidí „je to tak, jak to má být“, „je to dobrý.“ Mimo jiné je to citát z Genesis: „A viděl Bůh, že je to dobré.“ To, co nahlížíme, je skutečnost, i když se v tom moc nevyznáme. A skutečnosti můžeme přitakat.

Příloha: O dvou knihách
vydaných v letošním létě nakladatelstvím Nautilus.
To je nakladatelství,
které se vynořilo z širých vod, mezi vlnami světa.

www.nautilus-ami.cz

Nejde o „cosi mimo žánry“
(Nad jednou nově vydanou knihou)

Pisatel recenzí by měl ctít jakási pravidla a nezklamat čtenáře – pokud tedy píšu o nějaké knize, předpokládá se, že nejdříve napíšu „co je to za žánr“, nějak zařadím, klasifikuji. Ale podle mne je to nesmysl, protože mě zajímá literatura. A na rozdíl od mnohých jsem si od počátku, kdy jsem začal psát, také kladl otázku, co to literatura je. Dobíral jsem se postupně různých variant odpovědi a zcela spokojen nejsem dodnes; stále je možné o literatuře jako tématu přemýšlet. Ale když píšu recenzi na knihu, musím alespoň nějakou pracovní představu mít – a podle mne se dá říci, že literatura je to, co stojí za to číst. Jste tím konstatováním zklamáni?

Je to jasné: i hloupá literatura, pokud lidem stojí za to ji číst, je literaturou, končkonců i hnusná literatura, třeba pornografie (která v posledku člověka jako druhého poníží), pokud stojí za to ji číst, je literaturou, ale je otázkou, kde najít meze, které zabraňují excesům a šíření fascinace zlem. Samo sebou i telefonní seznam, pokud ho čtu se zájmem číst ho a ne nalézt příslušné telefonní číslo (když při čtení sleduji jména, názvy ulic, obcí... bavím se náhodnými shodami a nepravděpodobnostmi výskytu atd.). Jasně, pokud čtou rodiče vysvědčení dětí, literatura to není, i když čtou se zájmem a je to podobné telefonnímu seznamu, má to názvy a čísla. Pokud čtu návod, jak sestavit nějaký nábytek, protože ho mám složený v krabicích, také to není

ten správný zájem, který by z návodu dělal literaturu atd. Literatura je to, co čteme pro radost, třeba i ze zájmu o dané téma, ale nikoli proto, abychom se vzdělali, nikoli proto, abychom dosáhli nějakého prvoplánového cíle. A ptát se na žánr?

Jarmila Štogrová: Tanečník na úsvitu

Jak se vyhnout úskalí, které spočívá v očekávání čtenáře, že se v recenzi nejprve dozví „O čem to je?“, „Jak je to uděláno? – Jakou to má formu?“

Je to uděláno tak, že to čtenáře hned od počátku vtáhne do děje; je to uděláno tak, že to nic nepředstírá a nestylizuje se to do nějakého žánru. Tak, že autorka nemusí dělat nějaké kejkle, aby čtenáře přesvědčila, že nepíše pro psaní – svým psaním svědčí o tom, co stojí za to sledovat, co stojí za to si čtením osvojit, na čem stojí za to při čtení participovat. Detektivka? Ano. Badatelská práce archiváře? Ano, literatura faktu – rekonstrukce příběhů konkrétních osob? Ano. Objev neznámého autorského díla? Ano. Ale to vše by také nemusela být literatura, kdyby se to „nedalo číst“. A jak se pozná, že se to dá nebo nedá číst – to je právě ten prubířský kámen, o kterém píšu. Nejdřív se s knihou musíte setkat, třeba tak, že o ní recenzent napíše (jako teď já), a nebo ji uvidíte na knižním pultu a svede vás, že ji vezmete do ruky se zvědavostí a očekáváním: „Dá se tahle kniha číst? Je to literatura pro mne?“ Nebo vám o ni někdo řekne: „Tohle fakt stojí za to přečíst!“

Zkuste najít na internetu najít nějakého Jana nebo Jiřího Bártu – je jich tolik, že se přes těch pár „frekventovaných“ nikam nedostanete. U Františky Barty je to samo sebou jen o málo lepší. Ale čekali byste, že se v databázi autorit Národní knihovny spojí dva Bártové v jednoho? Že ten druhý úplně „zmizí ze světa“? Ale díky jedné dětské vzpomínce se vše nakonec v dobré obrátí. Chtělo by to říci slovy klasika: Dobře to dopadlo, vzali se. Jenže tenhle „Ztracený Bárta“ se oženil několikrát, a tak to není ten správný konec. Před smrtí se totiž trochu „vytratil“, stihl se odstěhovat za poslední ženou do NDR. Fakt příběh, který by nikdo nevymyslel hlavou a napsaný jen jako hold tomu, kdo byl zapomenut, surrealistickému básníkovi, překladateli, kterého doba tak trochu semlela. Ale díky téhle knize nezmizel a už nezmizí. Ani on, ani jeho verše. Snad jsem touhle recenzí vzbudil váš zájem a nic podstatného neprozradil. Aby vám stálo za to si tuto knihu vyhledat a přečíst.

Dát zaznít hlasu těch, kdo byli umlčováni, odsuzováni k mlčení

Bohdan Chudoba: korespondence z posledních let života, pod názvem „Přijde den, ano, už je tady“ vydalo nakladatelství Nautilus.

Korespondence s nejbližšími přáteli, Františkem Pindákem a Jaroslavem Vrzalou, také však s Tomášem Špidlíkem, který jako jeden z mála prolamoval mlčení o svérázném mysliteli a filosofovi dějin Bohdanu Chudobovi. Uveřejněné dopisy, redakčně doplněné stovkami poznámek pod čarou, přinášejí objevný pohled na realitu české emigrace a mnohdy až radikálně boří její mainstreamový obraz. Zejména co se týče redaktora římských Studií Karla Skalického, Rio Preisnera a dalších.

Zároveň, zejména v korespondenci s Tomášem Špidlíkem, zde nalezneme skvělé pasáže přibližující Chudobův pohled na dějiny a základy křesťanského myšlení – na jednu stranu zaměřené na „řeč rybářů“ Nového zákona a na druhou stranu překvapivě moderní. Západní autority řečí rybářů opovrhovali. Říkali (psali), že nejsou „vzdělání“, že neznají (v tu dobu) „moderní jazyk“. Moderní jazyk formující se scholastiky, postavený na Aristotelovi a řecké filosofii vůbec.

A já se celý život snažím ukazovat, že tato „řeč rybářů“ má v mnohém daleko blíže ke skutečnosti než abstraktní konstrukce sestavená z asepticky vypracovaných pojmů. Nesdílím Chudobovo nadšení pro zakládající mýtus, i v pojetí času nad dějinami bych se asi z jeho strany dostal do spolku s těmi, kdo „nic nepochopili“. Ale to není důležité. Důležitá je řeč, důležitý je význam a smysl – a význam má pro nás kdeco a my se ve významech světa a kultury musíme neustále „učit žít“ (a rozhodovat se), a smysl je tím,

co nás překračuje, na co se můžeme ptát, i když se v mnoha významech dění a slov neorientujeme, ztrácíme se. Nezajímá mne dnešní „moderní“ řeč klastrů a samoty uprostřed informací, neměli bychom ji přeceňovat. Významné je, že se můžeme snažit porozumět a často jsou to „nevzdělaní rybáři“, kdo má oči nejméně zalepené světly světa, kdo má uši nastavené k tomu, aby naslouchaly vlnám bušícím do boků lodí víc než hlasům lidských ambicí. Právě ti, kdo nejsou „elitou ve formulaci myšlenek“, často dovedou vyslovit to, co je hlubokým vhledem, co vyplývá ze zaslechnutí hlasu.